

PROF.DR. MUHAMED M.AL-ARNAUT (AMAN)

KRYENGRITJA E KOSOVËS DHE “KRIZA” E

HALEPIT MË 1909

Kjo kumtesë ka të bëjë me një moment të rëndësishëm të lidhjeve shqiptare-arabe në ato vite të stuhishme të fundit të Perandorisë Osmane, pikërisht në ato muaj vendimtarë në mes të “revolucionit kushtetues” (23 korrik 1908) dhe të “kundërrevolucionit” (13 prill 1909).

Sikurse arabët, edhe shqiptarët, të cilët kishin luajtur një rol të rëndësishëm në “revolucionin kushtetues”, qoftë me anë të ushtarakëve të tyre në “Bashkim e Përparim”, apo me anë të “tubimit të Ferizajt”, që bëri të vetën me anë të dy telegrameve të njohura (7 e 9 korrik 1908), e pritën me entuziazëm rendin e ri kushtetues dhe morën pjesë me optimizëm në zgjedhjet parlamentare në dhjetor 1908, me çka zunë vendin e tretë pas turqve e arabëve në parlamentin e ri për nga numri i deputetëve. Mirëpo, përkundër këtij optimizmi, gjendja në marrëdhëniet shqiptare-arabe-turke u acarua menjëherë në javët e para në sajë të një kryengritjeje që shpërtheu në Kosovë dhe të një “krize” në Halep, që u zhvilluan në një kohë e në mënyrë të lidhur.

Në atë kohë, nga fundi i 1908-ës dhe në fillim të 1909-ës, gjendja ekonomike në Kosovë u vështirësua dukshëm në sajë të thatësirës që e goditi vendin dy vjet me radhë, si edhe në sajë të bojkotimit të tregtisë me Austrinë, për shkak të aneksimit të Bosnjës në tetor 1908. Kjo ishte arsyeja që banorët e Kosovës nuk e pritën mirë kërkesën e rendit të ri për mbledhjen e menjëhershme të taksave të papaguara, madje për ato vite të fundit të regjimit të vjetër. Po ashtu, atëherë banorët mbajtën qëndrim negativ ndaj mbledhjes së ushtarëve, sipas ligjit të ri që doli në gusht 1908. Shqiptarët, po ashtu si arabët në Siri, nuk e shikonin me sy të mirë këtë institucion (shërbimin në ushtrinë e rregullt), madje disa e konsideronin mbledhjen e djemve për në ushtri si dënim me vdekje, sepse ata dërgoheshin në vendet e largëta, si në Jemen, dhe shumë prej tyre nuk ktheheshin fare prej andej. Pikërisht për këtë, në shenjë revolte kundër mbledhjes së taksave dhe mobilizimit të djemve në ushtri, në vitin 1909, shpërtheu një kryengritje lokale në Kosovë, respektivisht në kazanë e Gjakovës dhe në atë të Pejës.

Kjo kryengritje ndodhi në një kohë kur disa prej forcave politike, të cilat për disa arsye nuk e shikonin me sy të mirë rendin e ri, po shpresonin të kthenin rendin e vjetër të sulltan Abdul Hamidit II. Këtij krahu i përkiste edhe Riza bej Gjakova (Kryeziu), i cili u dallua me qëndrimin e tij prohamidian. Riza Beu atëherë ishte i internuar në Halep, qytet, popullsia e të cilit kishte simpati për sulltanin për shkak të ndikimit të shehut Abu al-Huda al-Sajjadi që mbështeste fort sulltan Abdul Hamidin II. Në Halep, Riza Beu u lidh dhe u miqësua me hoxhën e njohur të Halepit, Muhamed al-Killavi. Riza Beu ia paraqiti al-Killavit krejt ndryshe kryengritjen e Kosovës, domethënë jo si kryengritje kundër mbledhjes së taksave dhe ushtarëve, po si kryengritje që shpërtheu për shkak se rendi i ri që larguar nga sheriat. Riza beu e luti hoxhën al-Killavi që të nxjerrë një “fetva” në përkrahje të kryengritjes.

Al-Killavi, në sajë të këmbënguljes së Riza Beut, u dërgoi një “fetva” të fuqishme “ulemave dhe të parëve” të Gjakovës, në të cilën përkrahte kryengritjen. “Fetva-ja” e dalë nga një myfti i njohur si al-Killavi kishte ndikim të madh. Me qëllim që efekti i saj të ishte sa më i madh ajo u dërgua në tri kopje në tri drejtime të ndryshme:

1. “Ulemave dhe të parëve” të Gjakovës, që iu çua në dorë nga një njeri i besueshëm, i zgjedhur nga Riza Beu.

2. Ali bej Kryeziut, të birit të Riza Beut, që ishte atëherë përfaqësues i Gjakovës në Parlamentin Osman.

3. Sheh-ul-islamit në Stamboll.

Kjo “fetva” u nënshkrua edhe nga hoxhallarë të tjerë të Halepit si Taufik al-Killavi, Hamada al-Bajanuni, Abdul Aziz al-Ilani etj.

Në këto rrethana kryengritja nuk u kufizua me rrethet e Gjakovës dhe të Pejës, por mori përmasa të gjera. Sapo mori njoftim për këtë “fetva” Sheh-ul-islami thirrri sàdrazemin që urdhëroi valiun e Halepit të arrestojë të gjithë nënshkruesit e saj dhe t’i dërgojë menjëherë në Stamboll. Ky veprim shkaktoi një “fitne” (krizë), në Halep, sepse nënshkruesit ishin njerëz me autoritet në atë qytet. “Krizja” u forcua edhe për shkak se hoxhallarët, që nënshkruan këtë “fetva” u nxorën para një gjyqi ushtarak, nën kryesinë e ministrit të Flotës Osmane Hurshid Pashës, që i dënoi të gjithë me vdekje. Por, në sajë të ndërhyrjes së disa përfaqësuesve shqiptarë e arabë në Parlament, ky dënim u kthye në internim të përvetshëm në ishullin Rodos. Pas një ndërhyrjeje tjetër, ata u falën dhe u kthyen në Halep më 1912, pasi qëndruan në internim rreth tre vjet.

Për shkak të “fetvas”, (që preokupoi shtetin osman, dhe acaroi marrëdhëniet midis klerit mysliman dhe rendit të ri) kryengritja e Kosovës mori përmasa shqetësuese për regjimin xhonturk. Rendi i ri reagoi në mënyrë të shpejtë e të vrazhdë kundër hoxhallarëve të Halepit duke menduar se kjo “fetva” është vetëm një shenjë për një lëvizje më të madhe kundër rendit të ri. Nuk mund të përjashtohet këtu edhe ndikimi i ithtarëve të rendit të vjetër, gjë që ishte parë në kundërrevolucionin, që shpërtheu më 13 prill 1909. Ndërsa rendi i ri që sapo shtypi kundërrevolucionin, vendosi të asgjësojë menjëherë edhe kryengritjen në Kosovë. Siç dihet, xhonturqit ngarkuan atëherë Xhavit Pashën, i cili, në krye të një ekspedite ushtarake, filloi të shtypte shqiptarët gjatë vitit 1909.

Kryengritja e Kosovës dhe kriza e Halepit të 1909-ës duhen trajtuar të lidhura me njëra-tjetrën, si veprime që shënuan një kthesë në marrëdhëniet turke-arabe-shqiptare dhe tronditën themelet e Perandorisë Osmane në ato vite të fundit të jetës së saj.